

«سید مرتضی» نخستین کسی که خانه‌اش «دارالعلم» شد

سید مرتضی از شدت لذت معنوی که در نمازهایش احساس کرده بود، وصیت کرد نمازهایش را قضا کنند. او نخستین کسی است که خانه‌اش را دارالعلم قرار داد و برای مباحثه و مناظره آماده کرد.

سید مرتضی از شدت لذت معنوی که در نمازهایش احساس کرده بود، وصیت کرد نمازهایش را قضا کنند. او نخستین کسی است که خانه‌اش را دارالعلم قرار داد و برای مباحثه و مناظره آماده کرد.

به گزارش خبرنگار آیین و اندیشه خبرگزاری فارس، در ادامه معرفی مفاخر و بزرگان شیعه، در این شماره به معرفی «سید مرتضی علم الهدی» می‌پردازیم.

در شماره‌های پیشین «ابن فهد حلی»، «سید بن طاووس»، «سید بحر العلوم»، «شیخ مفید»، «شیخ صدوق»، «شیخ کلینی» و «علامه حلی» معرفی شدند.

ولادت

ابو القاسم، علی بن حسین بن موسی، مشهور به «سید مرتضی» و «علم الهدی» از بزرگان علمای اسلام و تشیع در سال 355 هجری به دنیا آمد. وی در کلام، فقه، اصول، تفسیر، حدیث، رجال و ادبیات عرب متبحر بوده است.

نسب سید مرتضی

ایشان در یکی از خانواده‌های محترم سادات بغداد به دنیا آمد که از جانب پدر و مادر نسبی شریف داشت.

نام اصلی‌اش علی بود که فرزند حسین، فرزند موسی، فرزند محمد، فرزند موسی، فرزند ابراهیم، فرزند امام موسی بن جعفر علیه‌السلام است. «علم الهدی»، «ذو الثمانین»، «ذو المجدین» و «شریف مرتضی» از القابش است.

چرا به سید مرتضی، علم الهدی گفتند؟

درباره لقب علم الهدی گفته‌اند که ابو سعید، محمد بن حسین، وزیر القادر بالله در سال 420 بیمار شد. شبی در خواب دید که امیر مؤمنان علیه‌السلام به او می‌فرماید: «به علم الهدی بگو برای تو دعا کند تا از بیماری بهبود یابی.» وزیر عرض کرد: «یا امیر المؤمنین، علم الهدی کیست؟» فرمود: «علی بن حسین موسوی (سید مرتضی)»

خواب شیخ مفید درباره سید مرتضی و سید رضی

برخی از رؤیاهای در صداقت و راستی، نوعی الهام و نوعی آگاهی غیبی است. یکی از آن رؤیاهای خوابی بود که شیخ مفید دید که حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها امام حسن و امام حسین علیهما‌السلام را پیش او آورده و فرمود: «ای شیخ به این دو فرزند من فقه بیاموز.»

شیخ پس از بیداری به حیرت و تفکر فرو رفت. صبح همان شب، فاطمه، مادر سید مرتضی و سید رضی، با خدمتگزاران خود که دور او بودند دو پسر خود، سید مرتضی و سید رضی را که در آن موقع از نظر سن، خردسال بودند، پیش شیخ آورده و گفت: «ای شیخ به این دو فرزند من فقه بیاموز.»

شیخ مفید تحت تاثیر قرار گرفت و خواب خود را برای آن بانوی جلیل‌القدر بازگو نمود و برای تعلیم و تربیت آن دو برادر، اهتمام تمام به کار برد تا به مقام عالی علم و اجتهاد نایل آمدند و هر دو از ذخیره‌های ارزشمند اسلام و شیعه و از نوادر و نوابغ روزگار شدند.

پاسخ غیبی به شیخ مفید درباره نظر سید مرتضی

در مسأله‌ای فقهی بین شیخ مفید و شاگردش سید مرتضی، اختلاف نظر شد و با بحث و ارائه دلیل، مشکل حل نشد.

هر دو راضی به قضاوت امام امیرالمومنین علی علیه السلام شدند. مساله را بر کاغذی نوشته و بالای ضریح مقدس حضرت گذاشتند.

صبح روز بعد که کاغذ را برداشتند دستخطی مزین به چنین نوشته‌ای دیدند که: «انت شیخی و معتمدی و الحق مع ولدی علم الهدی» (ای شیخ) تو مورد اطمینان من هستی و حق با فرزندم علم الهدی است.

مقام و منزلت سید مرتضی

سید مرتضی مردی جامع بود، عالمی که ادیب، متکلم و فقیه هم بود.

آرای فقهی او مورد توجه فقها است. کتابهای معروف او در فقه، یکی «الاتتصار» و دیگری «جمل العلم و العمل» است.

او از نظر منزلت علمی و اعتبار فقهی در مرتبت بسیار والایی قرار داشت که کمتر کسی در آن عصر به پایه آن نایل آمده است.

پس از شیخ مفید، پیشوای فقهی، متکلم و مرجع امامیه در عصر خویش قلمداد می‌شد.

آن قدر در علوم اسلامی تبحر داشت که او را مروج مذهب در رأس سده پنجم نامیده‌اند.

سید مرتضی، مدت سی سال امیر حاج و حرمین و نقیب الاشراف و قاضی القضاة و مرجع تظلمات و شکایات مردم بوده است.

سید مرتضی در کلام بزرگان

علامه حلی در کتاب «خلاصه» درباره سید مرتضی می‌گوید:

«علم الهدی، رکن امامیه و معلم شیعه بوده و مصنفات او تا زمان حاضر که 693 هجری است، مورد و محل استفاده فرقه حقه است.»

ابن خلکان، یکی از مورخین اهل سنت می‌گوید:

«فضایل سید مرتضی بسیار است و تالیفات او در دین و احکام مسلمین، شاهی صادق هستند بر اینکه شاخه آن شجره بوده و از اهل آن خانواده جلیل می‌باشد...»

علامه بحر العلوم که خود سرآمد علمای شیعه بود، می‌نویسد: «علی بن حسین ... ابوالقاسم مرتضی علم الهدی، ذوالمجدین و صاحب الفخرین و الریاستین، مروج دین جدش، سرور ثقلین در قرن چهارم، به روش پیشوایان برگزیده، او سرور علمای اسلام و پس از ائمه اطهار علیه السلام از همه کس برتر است. او دانشهایی گرد آورد که نصیب هیچ کس نشد و از فضایی برخوردار گردید که او را از همه کس ممتاز گردانید. دانشمندان مخالف و موافق درباره فزونی فضلش اتفاق نظر دارند و به تقدمش بر تمامی دانشمندان پیشین و پسین معترف هستند.

ابوالعلائی معری در پاسخ افرادی که از او درباره سید پرسیدند، در ضمن دو بیت شعر عربی چنین گفت:

ای کسی که آمده‌ای تا درباره سید مرتضی از من بپرسی، بدان که او از هر نقص و عیبی پیراسته است. اگر او را ببینی، خواهی فهمید که وجود همه مردم در مردی جمع، و روزگار در یک ساعت متمرکز گشته و جهان در یک خانه قرار گرفته است.

کتابخانه بزرگ سید مرتضی

در روزگار سید مرتضی، شیفتگان علم و دانش از دورترین نقاط به بغداد می‌آمدند تا از محضر استادانی چون سید مرتضی استفاده کنند و به دیار خود بازگردند و اقوام خود را ارشاد نمایند.

در آن سال‌ها طلاب بیش از دیگران برای تامین زندگی و نیازمندی‌های تحصیلی خود در زحمت بودند و کتابخانه‌ای نیز در شهر وجود نداشت. از این رو، سید مرتضی بر آن شد تا بخشی از خانه خود را به اهل علم اختصاص دهد تا شاگردان و دانش پژوهان با استفاده از آن و کتابخانه‌اش، به تحقیق و مطالعه و مذاکرات علمی و تالیف بپردازند؛ که آن مرکز بعدها دارالعلم نامیده شد.

سید مرتضی، اولین کسی است که خانه‌اش را دارالعلم قرار داد و برای مباحثه و مناظره آماده کرد.

زمانی که کتاب‌ها دست‌خط بود و صنعت چاپی وجود نداشت کتابخانه سید مرتضی حدود هشتاد هزار جلد کتاب داشت.

کار ارزشمند دیگری که سید مرتضی در این زمینه انجام داد این بود که یکی از روستاهای متعلق به خود را برای تامین کاغذ دانشمندان و فقها وقف نمود.

ویژگی حوزه درسی سید مرتضی

حوزه درس سید مرتضی، ویژگی‌های خاصی داشت:

از ویژگی مجلس درس او این بود که همه گونه افراد با هر عقیده‌ای می‌توانستند در محضرش حضور یابند و از علوم مختلفی که وی تدریس می‌کرد استفاده نمایند.

نقل شده زمانی مردی یهودی که از قحطی و تنگدستی رنج می‌برد به حضور استاد رسید و از وی تقاضای یادگیری علم نجوم کرد. سید مرتضی با گشاده رویی تقاضای او را پذیرفت و دستور داد هر روز مبلغی به او بپردازند. آن مرد یهودی مدتی در درس استاد شرکت کرد و زندگی خود را از طریق همان مبلغ گذراند و پس از گذشت مدتی نه چندان زیاد، تحت تاثیر عظمت و برخورد‌های مکتبی شریف مرتضی قرار گرفت و مسلمان شد.

خصوصیت دیگر سید مرتضی این بود که علوم زیادی را تدریس می‌کرد.

خصوصیت دیگر حوزه درس ایشان این بود که به هر شاگردی به فراخور حالش شهریه می‌پرداخت. مثلاً به شاگرد ممتازش شیخ طوسی، ماهانه دوازده دینار می‌پرداخت.

ویژگی دیگر درس سید، این بود که بزرگان بسیاری در آن شرکت می‌کردند، حتی گاهی استاد عالی قدرش شیخ مفید نیز در درس او حضور می‌یافت.

استادان سید مرتضی

سید مرتضی نزد شیخ مفید به کسب علم و دانش پرداخت.

شیخ مفید به عنوان مهمترین و اولین استاد وی مطرح است که عظمت علمی او بر کسی پوشیده نیست.

از دیگر استادان ایشان، ابن نباته و شیخ حسن بابویه بودند.

شاگردان سید مرتضی

از بارزترین شاگردان سید، می‌توان به بزرگانی اشاره کرد:

1- شیخ الطائفه طوسی

2- قاضی ابن براج

3- ابو صلاح حلبی

4- ابو الفتح کراجکی

5- سلار بن عبد العزیز دیلمی

علامه امینی در کتاب الغدیر نام 86 اثر سید مرتضی را بیان کرده و مرحوم سید محسن امین، نام 89 کتاب وی را برشمرده و آنها را ستوده است.

یکی از کتابهای وی دیوانش است که بیست هزار بیت دارد.

بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی(ره) در مورد کتاب «#شافی» سید مرتضی که در بحث امامت نگاشته شده، چنین فرموده است:

«#کتاب شافی سید مرتضی علم الهدی (متوفی در سال 436) که بهترین کتابها و مشهورترین مصنفات در این باب است در دسترس همه است؛ که هر چه متاخرین درباره امامت نوشتند، کمتر از آن است که در شافی، سید مرتضی تحقیق کرده است. (کشف الاسرار، ص 161)

دیگر آثار مهم سید مرتضی عبارتند از:

1- تنزیه الأنبياء 2- الانتصار فی ما انفردت به الإمامية من المسائل الفقهية 3- الذريعة فی أصول الشريعة (در اصول فقه) 4- المحکم و المتشابه 5- المختصر 6- المصباح 7- الناصريات 8- الأمالی 9- درر الفوائد

اهمیت نماز در بیان سید مرتضی علم الهدی

سید مرتضی در وصیتش گفت: «#تمام نمازهای واجب مرا که در طول عمرم خوانده‌ام به نیابت از من دوباره بخوانید.»

پرسیدند چرا؟! شما که فردی وارسته هستید و اهمیت فوق‌العاده‌ای به نماز می‌دهید، علاقه‌مند و عاشق نماز هستید و همیشه قبل از فرارسیدن وقت نماز وضو گرفته، آماده می‌شوید تا وقت نماز فرا رسد، حال چه شد که اینگونه وصیت می‌کنید؟!

گفت: آری من علاقه‌مند به نماز بلکه عاشق نماز و راز و نیاز با خالق خود بودم و از راز و نیاز هم لذت فراوان می‌بردم، از این رو همیشه قبل از فرا رسیدن وقت نماز لحظه شماری می‌کردم تا وقت نماز برسد و این تکلیف الهی را انجام دهم و به دلیل همین علاقه شدید و لذت از نماز، وصیت می‌کنم که تمام نمازهای مرا دوباره بخوانید زیرا تصور من این است که شاید نمازهای من صد در صد خالص برای خدا انجام نگرفته باشد بلکه درصدی از آنها به خاطر لذت معنوی خودم به انجام رسیده باشد! پس همه را قضا کنید چون اگر یک درصد از نماز هم برای غیر خدا انجام گرفته باشد شایسته درگاه الهی نیست و می‌ترسم به همین سبب اعمال و راز و نیازهای من مورد پذیرش خدای منان قرار نگیرد.

وفات

سید مرتضی سرانجام پس از عمری پربار و انجام کارهایی بزرگ و ارزنده در حدود هشتاد سالگی در 25 ربیع الاول 436 هجری قمری در شهر بغداد به جوار حق شتافت و به دست ابوالحسین نجاشی و دیگر شاگردانش غسل داده شد سپس فرزندش سید محمد بر او نماز خواند و در خانه‌اش واقع در محله کرخ به خاک سپرده شد.

نجاشی در «#رجال» خود می‌نویسد:

«#او در سال مزبور وفات یافت. فرزندش بر او نماز گزارد و در خانه‌اش دفن شد. من و ابو یعلی جعفری (داماد شیخ مفید) و سلار بن عبد العزیز او را غسل دادیم.»

پس از مدتی پیکر مطهر او به کربلا منتقل شد و در جوار جد بزرگوارش حضرت سید الشهداء علیه‌السلام در کنار قبر برادرش سید رضی، دفن شد.